

La literatura infantil i juvenil. Una especulació

Cèlia Romea Castro*

«Malgrat Croce, els gèneres literaris existeixen; el que ha desaparegut són les fronteres traçades pels preceptistes dogmàtics, i entre gènere i gènere no és que ara hi hagi, ans sempre hi ha hagut, una vasta zona de trànsit, graduada fins a ésser neutra» (Riba, C. 1965, pàg. 41)

Introducció

Sovint trobem articles de revistes o capítols de llibres especialitzats que argumenten a favor o en contra de l'existència d'una literatura específica per als nens i els joves. Els estudiosos que argumenten a favor, coherentment amb la hipòtesi feta, presenten com a prova autors, gèneres, edats, de vegades fins i tot el sexe dels destinataris. També hi ha una defensa del contrari: Juan Ramón Jiménez, Walter Benjamin, Benedetto Croce o J. M. Carandell¹, per exemple, han intentat mostrar, de forma diversa, que la veritable literatura no pot tenir adjectius limitadors, que històricament adults i nens eren oients, més que lectors, dels mateixos contes, llegendes, poesies, i que és a partir del pensament de la Il·lustració quan es comença a fer una literatura pedagògica específicament dirigida als infants amb finalitat moralitzadora. És una qüestió que constantment troba veus que opinen en un sentit o en un altre, arreu del món i també a casa nostra. El resultat, en general, és consemblant en ambdues posicions donat que, malgrat les declaracions de principis d'intentar no classificar, és ben cert que hi ha una preocupació generalitzada per fer arribar als més petits i als joves les millors lectures o les

* Doctora en Filologia. Professora TEU del Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Universitat de Barcelona. Ha realitzat investigacions al voltant de les línies següents: Llengua i literatura a l'educació infantil; Didàctica de la literatura comparada en els diferents nivells educatius.

Adreça professional: E.U. Formació del Professorat. Melcior de Palau, 140. 08014 Barcelona.

(1) L'estudi d'Anna Díaz-Plaja i Rosa M. Postigo «La infancia literaria», a *CLIJ* (Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil), núm. 52, juliol-agost 1992, recull les paraules de Carandell (1976) en aquest sentit.

més convenients, sobretot des d'un punt de vista formatiu i, tant en el segle passat com en el que vivim, aquest objectiu ha mogut a estudiosos, crítics, bibliotecaris, docents i editorials. Triar per oferir un text i no un altre comporta, si més no, incursions i exclusions, és a dir, un cert tipus de classificació.

Mal que pot semblar retrocedir massa en l'anàlisi dels ítems proposats en l'epígraf d'aquest article, abans de comentar els qualificatius «infantil i juvenil», intentarem fitar el nucli d'aquest mot, «literatura», per començar l'escrit a partir d'unes declaracions mínimes.

Etimològicament, el fet literari està vinculat al lexema llatí *littera* (lletra, cultura)² i per extensió al conjunt d'obres produïdes en una llengua i d'un període determinat. Una obra literària requereix un emissor-escriptor, conegut o desconegut³ que, subjecte al sistema de signes arbitraris que componen una llengua, activa els seus components per elaborar una construcció artística dirigida a uns destinataris (Mukarovsky, 1936) i, fent ús de la funció poètica (Jakobson, 1963) del missatge emès, manifesta unes idees, pensaments o conceptes, expressats inicialment de viva veu i transmesos de generació en generació en forma de narracions, faules, cançons o dites. Missatges poètics fixats més tard en un suport de caire perdurable, que tradicionalment ha estat el paper⁴, mitjançant els gèneres descrits per la retòrica.

Mirant enrera veiem que des de l'aurora dels temps la paraula convertida en creació poètica ha estat la veritable dinamitzadora de la història i la civilització. Com diu Northrop Frye (1971, 31-49) seguint el pensament de G. Vico, la cultura pre-literària estava constituïda per narracions explicades per persones de forta personalitat, carisma, aptituds poètiques i dots pedagògics. Alguns han sobreviscut dins d'un món llegendari i en la història amb el nom de profeta, heroi cultural o mestre religiós⁵, perquè tenien unes

(2) Per a J. M. Valverde «un mal nombre» donat que hi ha literatura des de molt abans d'inventar-se l'escriptura, «La Literatura y el hombre», a *Historia de la Literatura Universal*. Barcelona: Editorial Planeta, vol. I, p. 5, 1984.

(3) Encara que un poema, cançó, conte o novel·la, es pressenti com anònim, és evident que sempre hi ha hagut un primer creador: un autor real.

(4) Avui dia, la multiplicitat de suports possibles (cintes magnetofòniques, de vídeo, de pel·lícula, disquets informàtics, etc.) disposats a fixar la paraula, amplia les maneres d'accedir a una cultura literària. Els mitjans de comunicació: ràdio, premsa, televisió, cinema, teatre, còmic, etc., tenen, en bona part, una base literària (diàlegs, articles d'opinió, crítica, publicitat, relat de notícies, etc.). La seva qualitat estètica pot ésser el motiu d'una anàlisi posterior, però és evident que quasi tots els programes o seccions d'un mitjà tenen, si més no, un guió previ que farà possible expressar el que hom vol transmetre.

(5) El mestre és el que sap. En una societat oral és el que recorda fets, batalles, conquestes. Coneix proverbis, oràculs, eixarms. Sap el nom dels déus, de reis, de les estacions, dels dies fastos i nefastos, etc.

qualitats superiors als seus coetanis que els aproximaven als herois o als deus i, freqüentment, arribaven a ser susceptibles de culte. Moltes històries, repetides de generació en generació, han aconseguit, amb el pas dels anys, la categoria de mite; eren històries que explicaven fets extraordinaris dels quals s'assegurava que havien succeït veritablement o que contenien idees essencials per a la religió, la història o la societat. Aquests mites han instruït sobre aspectes fonamentals de l'ésser humà, i molts han estat els regidors de la conducta que han anat definint allò que més tard s'ha fixat com a moralment acceptable o rebutjable. El conjunt dels mites ha configurat un cos mitològic de gran importància per a la societat, ja que ha establert les arrels d'una cultura específica. La cristallització d'una mitologia ha permès un *temenos* o cercle màgic afavoridor de la creació d'una literatura en una llengua i amb referències a la tradició compartida per aquella societat. Es tracta d'allò que Frye denomina mite de la incumbència que té com a funció principal cohesionar la societat, en la mesura que les paraules tenen aquesta facultat.

L'arrelament dels diferents mites en el si d'una societat ha desenvolupat al llarg del temps una mitologia enciclopèdica sintetitzada en un mite total que descriu i explica el tarannà d'aquesta societat: tradicions, deures i formes de relació social i religiosa, etc. Curiosament, la pròpia societat que l'ha creat ignora sovint que és un producte de factura pròpia i hom atribueix els seus orígens a una revelació divina o a avantpassats de gran autoritat moral; és el cas dels llibres *Veda* de l'Índia, inspiradors del budisme, de l'*Alcorà*, llibre fonamental de l'islamisme, o de l'*Antic Testament*, inspirador del judeocristianisme. La religió, en aquest sentit, és el mite de la incumbència últim⁶ ja que relaciona la humanitat amb el més enllà (altres éssers, altres espais, altres temps).

La filosofia judeocristiana, de caràcter sincrètic, defineix el pensament ètic del món occidental. La literatura de cada comunitat o Estat, dins d'un mateix mite de la incumbència, reflecteix les peculiaritats d'una cultura, les precisions d'un món descrit explícitament: un país, un espai rural o urbà; i dins d'un d'aquests: un ambient laboral, domèstic, familiar, social, etc. Si bé es tracta d'un marc on aparentment res no és descartable, hi ha una moral molt estricta comunament acceptada que fa que sigui sancionada o premiada l'actuació dels personatges al final d'una història. Als lectors o espectadors ens queda un malestar quan una narració no finalitza com

(6) De l'articulació del mite de la incumbència deriva la manera de vertebrar-se d'una societat concreta en els aspectes relacionats amb la legislació, la política, la literatura, etc. Conseqüentment, el mite de la incumbència està directament relacionat amb el que s'estableix socialment i es converteix en veritat més per osmosi que mitjançant el raonament analític i deductiu; per tant, el llenguatge de la incumbència està vinculat al llenguatge de la creença.

hem après que era lògic: recompensant la bondat i condemnant la dolenteria. Quan no ha estat així, sembla que no hi ha hagut un final feliç perquè no s'ha aconseguit retrobar l'harmonia i l'ordre moral que havien estat capgirats durant el temps del relat. ¿Per què, sinó, ens sentim decebuts, de fet ens sembla un guió estrany, des d'un punt de vista maniqueu, que hagi de morir o que pateixi sense ser justament venjat el protagonista considerat moralment escaient que, a més, està representat mitjançant una metonímia estètica, és bell/bella i amb simpatia o nogensmenys amb una personalitat atractiva -també en un sentit estètic generalment acceptat- en una història? I, en canvi, què lògic i inclús que tranquil·litzant i gratificant resulta la mort o el càstig de l'antagonista, que ha fet la vida impossible al que s'havia erigit com a paradigma positiu en el discurs narratiu!

El mite, el conte popular, la llegenda i la narració en general tenen una estructura semblant: contenen una història -de més o menys llargada-, hi ha una presentació dels personatges, segueix un plantejament, un nus, un moment climàtic o de màxima tensió i un desenllaç; però cada gènere té una significació diferent. El mite o la llegenda pretenen explicar una seqüència de la vida passada d'un personatge del qual s'assegura l'existència real i que la tradició ha convertit en un ésser superior (un déu o un enviat dels déus) i, per tant, té un caràcter arquetípic; el conte o la novel·la creen personatges que si bé poden contenir trets propis del model mitològic, han aconseguit un perfil més humanitzat i les seves peripècies estan vinculades a la vida domèstica. El mite d'Èdip és un, però són moltes les històries en què els personatges emulen i pateixen les conseqüències del mite edípic. Segons Bettelheim (1975), en els contes meravellosos, la mare bona s'identifica amb el període pre-edípic de la nena i la madrastra a l'edípic. Recordem, per exemple, *Blancaneus*, enverinada per la pròpia madrastra perquè sent gelosia de la seva bellesa i li fa por de tenir-la com a competidora davant dels possibles pretendents. Per contra, els nens, durant el període edípic, més que decebre's pel comportament del pare i veure en ell un enemic (el pare en general està llunyà) projecten els temors en monstres, dracs o gegants.

El significat d'un mite es reitera, de forma sintètica, al llarg de tota la narratologia popular i d'autor adoptant formes que siguin intel·ligibles perquè els destinataris de cada època puguin interpretar el fet considerat exemplar, amb la finalitat d'unificar, afermar, i consolidar l'ètica i el comportament moral d'una societat. *L'Odissea* d'Homer, per exemple, presenta el mite d'Ulisses literaturitzat, reprès a *L'Eneida* per Virgili dins de l'èpica llatina i re-escrit a *l'Ulisses* (1920) de Joyce i re-situat al Dublín del començament del segle. La tradició literària recull i destil·la, de forma metafòrica, el substrat del pensament i de l'actuació del poble en el qual ha sorgit l'obra i l'exemplifica mitjançant històries creïbles, molt sovint inspirades en la realitat. La literatura d'una època és la manifestació artística

que expressa com és i pensa la societat d'un moment donat dins d'un conjunt d'Estats polítics que es mouen segons paràmetres ideològics semblants, malgrat les diferències idiomàtiques o les distàncies geogràfiques.

La majoria de narracions tradicionals castiguen la gelosia, la mentida, l'enveja, el robatori, la covardia, la violència gratuïta... Es premia la bonhomia, la sinceritat, la generositat, l'obediència, l'amor, la valentia, l'astúcia... Si és habil, el petit heroi quotidià pot aconseguir el que altres de més poderosos que ell no saben fer i així dominar l'altre, encara que tingui més recursos. La pedagogia s'ha interessat des de sempre pel caràcter moralitzador de la literatura destinada als infants i adolescents per la seva capacitat d'arrelar, mitjançant exemples, la noció de qualitat i defecte, de bé i de mal moral socialment admesa. Malgrat que la realitat no té un caire nítidament maniqueista i, en general, es dibuixa una extensa franja d'atenuants entre els dos pols ètics, i malgrat que a simple vista difícilment es pot distingir el que diem «bo» del considerat «dolent», dins d'una obra literària es desbrossen els matisos: amb unes pinzellades narratives s'entén fàcilment quina és l'actuació del protagonista i de l'antagonista. En aquest sentit, no hi ha gaire diferència entre gran part de les produccions fetes i pensades per a adults, sobretot les ofertes al gran públic i les que es dissenyen per al món dels infants. De fet, els conceptes de virtut i vici són introduïts dins de cada un de nosaltres, des de la infantesa, pel judici de valors verbalitzat que constantment ens envolta: el que es diu i es fa en l'ambient familiar respecte de qualsevol actuació susceptible de ser catalogada -això està bé, això està malament, no facis això, els nens macos fan allò- o el premi o la sanció en el si de l'escola -molt ben fet, ets molt bo, ets molt maco, això no es diu, això no es fa, ets dolenta, ets lletja... Moltes vegades reforçat pel càstig: si no us porteu bé no farem..., no sortirem..., etc. Afermats mitjançant les històries que de manera sintètica recullen exemples del que passa a causa de la conducta del protagonista.

Què pot ser literatura infantil? Què entenem per literatura juvenil?

Tot això fa que ens preguntem de manera reiterada com podem dirimir què és o pot ser literatura infantil i treballar adequadament per oferir a un públic tan delicat com és el de la infància el producte més adient. La pretensió d'intentar trobar una resposta no és gens

fàcil. Procurarem, tanmateix, d'esbossar un raonament fruit de la reflexió i de l'experiència personal i professional.

Una obra atrau un lector mitjà de qualsevol edat quan des de les primeres pàgines l'agafa i el transporta. I això, per què és possible? No hi ha una resposta única, les raons són moltes: perquè el tema interessa, perquè abasta el desig d'imaginació i creativitat del lector; perquè el diverteix el que diu algun personatge, perquè el protagonista és el mateix que el de molts altres llibres de la mateixa col·lecció i ja es tracta quasi d'un amic estimat; perquè s'identifica amb el que fa algun personatge representatiu; perquè la forma d'expressar-se li és assequible o engrescadora; perquè el que li passa al protagonista s'identifica amb el que li ha passat al lector moltes vegades; perquè els sentiments mostrats per un personatge estan a prop dels sentiments del lector; perquè el que va succeint en la trama dona resposta als problemes que té o l'esperança d'una solució; perquè el receptor sent pena, comprensió, amor, admiració, etc. per algun personatge a causa de com va actuant en cada capítol o en cada pàgina; perquè el relat li mostra mons reals o imaginaris mai no sospitats abans i que li obren mil expectatives... En definitiva, una obra, de qualsevol gènere, curta o llarga, pot ser un poema, una obra de teatre, una novel·la, o inclús una frase feta o un refrany, atrapa, es re-llegeix, es va repetint, etc., si, d'alguna manera té capacitat per donar respostes, tranquil·litzar, apaivagar la curiositat respecte d'algun tema o situació afectiva. De fet, el text plenament satisfactori per a una persona, en un moment donat de la seva vida, és aquell que inconscientment hagués volgut expressar, transcriure o escriure el que l'està llegint o escoltant; ja que el seu contingut ha fet possible exterioritzar i fer més conscient el receptor d'allò que inicialment podia ser motiu d'una gran boira interior.

Diu Michael Ende que no hi ha temes infantils i temes d'adults sinó diferents formes de contar. Importa trobar el to adequat de narració perquè un tema pugui ser engrescador per a aquells que inicialment semblen els destinataris ideals d'un text literari. Però això també passa amb les obres literàries destinades als grans. Unes persones se senten fascinades per les novel·les policiaques, d'altres són atretes per les sentimentals o les d'aventura, altres adults són lectors acèrrims de còmics inicialment destinats a gent menuda o d'altres segueixen, saben de memòria i canten cançons amb una lletra poèticament important, inclús són capaços d'aprendre-les en diverses llengües i, això no obstant, potser mai no tindran curiositat per conèixer poemes escrits de vegades pels mateixos autors que han creat la lletra d'alguna de les cançons que tenen com a favorita. Per tot això, més que saber quina és la literatura dirigida a..., sembla més oportú de dir que s'ha d'estudiar l'estratègia adequada per introduir algun tema literari, de qualsevol gènere, de la manera més suggeridora possible a un receptor concret. En el món de la publicitat

diríem que per a vendre un producte cal fer una prospecció adequada del mercat.

Un text pot estar abocat al fracàs si no s'insereix dintre d'un context oportú on el destinatari està predisposat per rebre'l. És important que el text -curt o llarg, fragment o obra sencera, conte o poesia- sigui assequible per al públic al qual va dirigit, però cal també que aquest públic estigui suficientment motivat, és a dir, cal fer del text un element imprescindible per a un objectiu final i així el lector, expectant, tingui ganes de descobrir-lo perquè *a priori* intueix que la poesia, conte o novel·la que té per llegir o escoltar correspon a allò que en un moment concret està esperant: perquè el text serà divertit, perquè serà gratificant, perquè li donarà explicacions del que vol aclarir o serà un ajut per portar a terme una activitat proposada. Aquesta asserció és igualment vàlida per a infants i per a adults.

Hi ha una diferència de criteris substancial per incloure o no una obra d'autor modern com a infantil i juvenil respecte a la literatura tradicional. La literatura del poble⁷, com deia Gramsci, ha passat a ésser, per dret propi, literatura de capçalera per als infants quan la cruesa i la violència contingudes en molts relats deixa enrera moltes de les obres modernes per a adults. No podem oblidar que la madrastra de la *Ventafocs* talla una part dels dits d'un peu de les seves filles perquè fos possible calçar la sabata de la fillastra, o que abans de qualsevol final feliç pot haver-hi l'abandonament d'algun infant com a *Hansel i Gretel*, enveja entre els germans d'*El gat amb botes*, gelosia per considerar-se menys estimat o més lleig que un altre com a *Blancaneus* i odi de la madrastra per aquest motiu, assassinats justificats per la maldat del mort, com el de la bruixa de *Hansel i Gretel*, etc. Contes que són recomanats pel ja clàssic Bettelheim (1975) perquè tranquil·litzen i reconforten, donat que presenten i mostren, de forma metafòrica i distant del oient o lector, que els problemes viscuts pels nens i nenes en els primers anys de la vida, aparentment irresolubles, sempre poden tenir un final feliç.

(7) La rebuda fins els segles XVIII-XIX per via oral i fixada per escrit gràcies als compiladors, coneguts com a folkloristes: els germans Grimm, Fernán Caballero, Blasco Ibáñez, Milà i Fontanals (Perrault havia estat un precursor a les darreries del segle XVII) i ja en aquest segle Joan Amades, Carmen Bravo-Villasante, Antonio Rodríguez Almódovar, Gabriel Celaya, etc.

Els gèneres literaris

Entrant més en el tema que ens ocupa, ens trobem davant la necessitat d'emmarcar i definir el llibre infantil i juvenil i de fer una distinció entre el que pot ser considerat literari del que, tot i tenir una base literària, pertany al que podríem dir literatura pedagògica, educativa o formativa pel gènere assagístic emprat en el tractament dels temes continguts (naturalesa, ecologia, art, tècnica, diccionaris, enciclopèdies) per als lectors avesats i els llibres d'imatges, els retallables, els plegables, els màgics, els àlbums que es coloren o els llibres de primers coneixements que ajuden els més petits que encara no saben llegir a integrar-se dins l'entorn. El format del llibre i la seva textura de vegades ens pot despistar, ja que els llibres d'imatges, dissenyats per als nens entre un i quatre anys, de fulls de gomaescuma, tovets i folrats de plàstic impermeable, disposats a suportar les inclemències més dures, també han nascut amb el desig de pertànyer a l'espai de la literatura infantil.

Fent un primer intent de classificació, hem de distingir la literatura de creació o «ficció» (conte, novel·la, teatre...) de la d'informació o «dicció» (Genette, 1991), també reconeguda com a literatura didàctica, estructurada en format d'assaig (memòries, biografies, història, filosofia, ciències...). La inclusió sota un epígraf o un altre comporta, també, dificultats, agreujades quan es tracta de poesia que té com a funció principal la dicció, -l'ús de paraules alambinades que pretenen aconseguir un alt grau d'exactitud en l'expressió; però, la poesia compta o pot comptar amb un contingut narratiu prop de la de ficció pel tractament de l'assumpte tractat.

La literatura infantil té els mateixos problemes per etiquetar els gèneres que la literatura sense adjectivació. Una classificació sintètica, però a la vegada prou àmplia i que permet, tanmateix, catalogar i subdividir, pot ser la d'Staiger (1946), que considera l'èpica, la lírica i la dramàtica. L'èpica relacionada més amb el contingut i la lírica i la dramàtica amb la forma.

L'èpica abraça la narrativa en sentit ampli: el mite, el conte, la llegenda, la novel·la, el còmic i tot allò que inclou una trama dins d'un «cronotop» (dins d'unes coordenades d'espai i de temps). Ja hem dit abans que el mite dona respostes sobre els orígens i la finalitat de l'ésser humà. Els mites expliquen la causa dels fenòmens atmosfèrics, de la malaltia, de la mort, de l'origen i de la funcionalitat dels déus. Històricament han servit per canalitzar les pulsions, donar seguretat i fonamentar un ordre social. Els mites i la mitologia com a conjunt, formen part del més íntim d'una societat, ja que influeixen en l'enfocament que es dona a la vida, a la relació social que s'estableix

i a la manera d'interpretar el món. Diu Cencillo (1970) que qualsevol sistema filosòfic veritablement creador té un mite fossilitzat al seu si.

El conte popular, meravellós, de fades, és universal. Vinculat o no al mite, ajuda a entendre el món i facilita un millor coneixement d'un mateix i dels altres. Seguint V. Propp (1928), el conte tradicional sempre té una estructura semblant. Comença de forma imprecisa: un temps llunyà, fa moltíssims anys... Es desenvolupa en un espai sense descriure: una casa molt pobre, una cabana, un palau, un gran castell... Compta amb pocs personatges, en general no més de cinc o set, caracteritzats sense ambigüitats: són bons o dolents, pobres o rics, nens, joves o vells. El protagonista, masculí o femení, no té ni noms ni cognoms propis, ni edat determinada: una nena petita, de pocs anys, etc. Els noms que l'autor els adjudica són sovint transparents i clars respecte a l'activitat o característiques dels personatges: Caputxeta Vermella, Ventafores, Rinxols d'Or... Tenen unes qualitats ben marcades: bellesa, bondat, pobresa, desgràcia per no ser estimats, etc. El protagonista sempre té qualitats positives, surt de la casa paterna per diferents motius: conflicte familiar inicial, desig de millorar la situació econòmica, afany d'aventura, i durant el viatge s'haurà d'enfrontar a adversaris, forces negatives que semblen invencibles pel seu caràcter màgic: bruixes, gegants, ogres, dracs, encanteris, elements incontrolables que posseeixen una força superior a la del protagonista. Durant el procés iniciàtic passarà per unes proves difícils: por, gana, son, angoixes, lluites... Freqüentment, la mateixa acció es repeteix tres vegades. La primera i la segona vegada, el protagonista sempre fracassa. A la tercera, l'heroi, amb l'ajuda d'uns elements màgics i amb humilitat, habilitat i astúcia, que abans no havia encertat a utilitzar adequadament, aconsegueix lliurar-se del problema; finalment, obté el premi desitjat: el regne, la mà de la princesa, la riquesa que li faltava, tornar a casa un cop desaparegut el problema inicial... En la realitat, és el pas d'una immaduresa inicial, símbol de la infantesa, a una personalitat madura i harmònica capaç de controlar les pulsions abans incontrolables.

Alguns contes moderns segueixen l'esquema dels folklòrics: móns fantàstics amb un «cronotop» sense connotar, uns personatges llunyans, etc.; però, el contingut d'una majoria d'històries escrites en l'actualitat difereix força dels tradicionals perquè, freqüentment, tracten temes tangibles, semblants als que pot tenir el destinatari actual d'una història. L'espai, el temps i els costums són també, en general, més familiars i coneguts. Passen a ciutats o pobles identificables i en un temps pròxim. Un exemple, el conte de M. Dolors Alibés *Floquet de Neu i la seva Puça* (1993): Un noi col·leccionista d'autògrafs de personatges mítics actuals vol tenir el corresponent de Floquet de Neu. Com que viu a Barcelona i a prop del Zoo, una nit hi va per satisfer el desig. En arribar al cau del goril·la, es troba

davant d'una situació insòlita: s'està celebrant una gran festa amb la participació del lleó de la Metro-Goldwyn-Mayer, el cocodril de Lacoste, el camell de Camel, el Cobi, etc. La història, dintre d'un món real, intercala fantasia, de forma ben divertida, sense descartar una bona dosi d'ironia.

El conte literari no té perquè estar dirigit únicament als petits. Dins la literatura podem trobar contes, d'autors de totes les èpoques, que pel seu contingut poden atreure lectors de diverses edats, personalitats i interessos. Moltes vegades es fa difícil distingir una novel·la curta d'un conte llarg i sovint podem trobar noves edicions d'obres tradicionalment dirigides a adults amb una presentació que pretén ser atractiva per a infants o per a adolescents. Hi ha sorprenents i deliciosos contes escrits per autors tan dispars com Narcís Oller, Pere Calders, Jacint Verdaguer, Mercè Rodoreda, A.M. Matute, Clarín, Julio Cortázar, Carmen Martín Gaité, Ch. Dickens, José Donoso, Hoffmann... Certament, el secret de l'èxit rau a triar i suggerir el que pot agradar a un destinatari en un moment donat.

Dins la novel·la tenim els temes habituals per tots coneguts: d'aventures, en què el o els protagonistes han de lluitar desesperadament per resoldre esdeveniments adversos dels quals finalment surten vencedors o tenen un final feliç, com són ara les d'Enid Blyton, sempre discutides però reeditades i llegides des de fa molts anys; de ciència ficció, on l'aventura es viu en un món irreal, fantàstic o ple d'extra-terrestres, com poden ser obres de Tolkien, Ende, alguna de Carmen Kurtz, de Monica Hughes, o de J. Gisbert, o l'última de Víctor Mora *Silvià i Dariada* (1991), situada al segle XXX. A part de les de Jules Verne (a pesar que moltes de les aventures descrites, plenes d'emoció encara, han estat superades per la pròpia història).

Des dels anys setanta s'han publicat, amb notable èxit de recepció per part dels destinataris, col·leccions de novel·les infantils i juvenils, inserides en l'anomenat realisme crític i que plantegen situacions problemàtiques freqüents en el món actual. La trama del relat presenta crisis familiars i/o professionals dels pares, com la d'*Anna i el detectiu* (1993) de Jaume Fuster, angioixes escolars, com *El crim de la Hipotenusa* (1992) d'Emili Teixidó, o aspectes preocupants en relació a l'entorn *Ara sí que l'hem feta bona* (1992) de Xavier Verneta, etc. Problemes del propi cos: protagonista amb un excés de pes *Xocolata amarga* (trad. 1993) de Mirjam Pressler; amb una deficiència física a causa d'un accident *El trencament* (1991) de Francesc Sales, relacionat amb el món de la droga; amb la mort com *El doble secret de l'àvia* (1991) de Jaume Cela, etc. Nois o noies que viuen amb el pare o la mare per separació de la parella *Que Déu salvi els vikings* (1992) de Xavier Bertran, etc. Mares que treballen, avis que no tenen el rol que la societat els donava fa uns quants anys, etc.

Fills únics, fills de mares solteres, enveja entre germans com a *La novel·la sobre en Merkel Hanssen, la Donna Winter i la gran fugida* (trad.1991) de Tormod Haugen. L'amor entre adolescents *Li agrada aquest noi!* (1989) de M.E. Kerr, etc. Dins d'aquestes històries, el desenvolupament de la trama parteix del plantejament d'una situació traumàtica inicial. Al nus, (després que el personatge se senti sol, incomprès i depressiu) descobreix que altres persones tenen situacions semblants a la seva, o que la vida no s'acaba per passar un mal tràngol. Normalment, hi ha algun personatge -un amic, una persona gran que s'apropa professionalment o per amistat- que l'ajuda a entendre i a resoldre el problema que el noi o noia té. Finalment el personatge afectat accepta, de forma positiva i amb cert optimisme, la situació que li ha tocat de viure. Aquestes narracions tenen la pretensió d'intentar donar respostes als lectors que estiguin passant per una situació paral·lela a la dels personatges o sensibilitzar-los que la solució dels problemes plantejats és possible. La novel·la d'enigma, pròxima o vinculada a la negra, és un gènere que també interessa i motiva als adolescents, com per exemple, *Tarda, sessió contínua 3.30* de Jaume Fuster o *Historias policíacas* de Wolfgang Ecke o *La veïna* (1991) d'Isabel Clara Simó.

En un altre sentit i també respecte a la novel·la, em remeto a l'excel·lent estudi d'Ana Díaz-Plaja i Rosa M. Postigo *La infancia literaria*, esmentat al començament d'aquest article, per l'enfocament que donen al tema, és a dir, per considerar que hi ha uns models de lectures que entren en els canals comercials amb la finalitat de ser obres dedicades a unes edats, i d'aquestes -aquí no cal parlar-ne-n'hi ha de bones i d'interessants o de dolentes⁸. Però cal que pensem pel nostre compte, en relació amb aquest tema com en d'altres, i saber oferir aquelles lectures llegides, conegudes i estimades, que si bé semblen destinades a adults poden interessar uns lectors concrets més joves. Certament, els que hem estat lectors incurables des de la primera infància, tenim el record de llibres que mai no ens haguessin recomanat, ni tan sols ens haguessin deixat llegir, els adults, en cas de demanar parer al respecte i, tanmateix, quines llargues estones de lectura, amagats, guardant el secret del tresor que teníem a les mans i que gairebé no ens permetia pensar en una altra cosa!!! Clar que, llavors, llegir per plaer no estava gaire ben vist.

La llegenda és a mig camí entre el mite i el conte, relata en vers o en prosa fets d'aparença històrica però que integren elements imaginatius i fantàstics, relacionats amb una persona, un grup humà, un lloc, etc., poden ser profanes o religioses, segons el tema contingut.

(8) Per poder seguir les novetats, existeixen revistes literàries *CLIJ*, *Faristol*, etc., o pedagògiques *Cuadernos de Pedagogía*, *Guix*, *Perspectiva escolar* i d'altres, que sistemàticament ofereixen ressenyes i petites crítiques de les novetats.

Els esdeveniments històrics de la presa de Troia pels aqueus, els de les conquestes de Carlemany o el Cid, els trets personals del comte Arnau amb un desig insaciable de domini, o la devoció a Sant Jordi cap al segle XIII, després de la lluita contra els sarraïns i els turcs, van suggerir temes convertits després en epopeies o cançons de gesta. Més endavant, el Romanticisme va identificar la llegenda amb una idea d'història, entesa com a manifestació de l'esperit d'un poble que vol ennoblir i enaltir la seva època heroica. Certament són moltes les versions, reduccions i adaptacions de temes històrics convertits en llegenda que han esdevingut un patrimoni conegut i estimat per molts. Temes que és fonamental d'apropar als nens i joves per allò que signifiquen de memòria col·lectiva, per la bona acollida que tenen i per la capacitat d'excitar la imaginació i la curiositat envers el passat. Hi ha molts reculls de llegendes, en prosa o en vers: *El costumari català* (1950-56) i *Històries i llegendes de Barcelona* (1984) d'Amades són unes col·leccions modèliques. Pràcticament, cada comarca de Catalunya i de l'Estat espanyol té les seves, moltes recollides i curosament editades. A més a més, disposem de les tradicionals del segle XIX: *Leyendas* (1870) de Bécquer, *El romancerillo catalán* de Milà i Fontanals (1882), o ja en el segle XX, el *Romancero hispánico* (1953) de Menéndez Pidal.

Dins l'èpica, el còmic ocupa un apartat important en la vida de tots: nens que no saben llegir i lectors de totes les edats es troben atrapats amb les historietes gràfiques amb predomini d'acció i amb escassa o nul·la descripció. El còmic representa una economia d'esforç per al que desitja una estona de lleure davant d'una història possible o, més habitual, impossible, però atractiva, en què la part gràfica juga un paper important. Maldades, el lector es pot evitar llegir el text complementari i gaudir de l'aventura quasi a la perfecció.

En les revistes satíriques del segle passat com *La Campana de Gràcia* o *L'Esquella de la Torratxa* aparegueren les primeres tires còmiques que contaren amb la col·laboració de Tomàs Padró i Apel·les Mestres. Ja en aquest segle, *En Patufet* (1904), de to innocent, moralitzant, que presentava situacions absurdes i tendres ha estat durant trenta-quatre anys una de les revistes més difoses i llegides pel món infantil. El llenguatge de còmic encara era rudimentari, ja que no s'utilitzava el globus típic; el text estava escrit fora de la vinyeta. Són molts els títols de revistes, tant escrites en castellà, les més nombroses, com en català, publicades a Barcelona: *Dominguín*, *TBO*, *Cavall Fort*, *Pulgarcito*, *El capitán Trueno*, *Florita*, *Zipi y Zape*, *Mortadelo y Filemón*, *Mafalda*, entre d'altres. Molts dels àlbums d'historietes nascuts a Bèlgica o França tenen la versió catalana corresponent: *Tintín*, *Astèrix*, *Lucky Luke*, etc.

El còmic històric també compta amb moltes produccions a Catalunya. Ha estat una bona forma d'apropar als nens esdeveniments que d'una

altra manera resultarien molt més àrids i llunyans: *Breu història de Catalunya*, del col·lectiu Nono Art, o «L'enigma Gaudí», del col·lectiu Sire, «Bach o l'Encàrrech Cambó», etc. La revista *Cavall Fort* ha presentat un bon nombre d'episodis històrics en la seva col·lecció. Aquesta revista té un públic que comprèn un ventall d'edats molt ampli, de sis a catorze anys o encara més grans.

La lírica està relacionada amb la poesia i la cançó, però no es pot oblidar el caràcter narratiu de molts poemes. El més peculiar de la lírica és la paraula en si mateixa, la paraula amb una entonació, un ritme, una rima, amb unes cadències que permetin jugar amb l'òrgan fonatori a voluntat. Cançons de bressol, cançons de tota mena, embarbussaments, poemes encadenats, endevinalles, són, abans que cap altra cosa, joc. Importa poc el que es diu, molt més com es diu, i sobretot, que el que es diu mantingui l'harmonia, la rima i el ritme, encara que es tergiversin les síl·labes o que les paraules pronunciades no tinguin sentit. Gràcies a això, tenim tantes variacions en els textos poètics que pertanyen a la poesia tradicional, dita anònima. Didàcticament, és positiu jugar amb la paraula rimada sovint, tant al caliu de la llar com a l'hora d'esbarjo o dins de la classe, però, no oblidant mai el caràcter fonamentalment lúdic que ha de tenir. Si la poesia és un gènere per a un públic minoritari, rebutjat per molts, és perquè el coneixement i l'aprenentatge de la poesia a través de les lectures ofertes en els llibres escolars es feia, fins fa pocs anys, amb alguns poemes que podien ser de valor indiscutible, ningú no pot discutir l'excel·lència de les *Soledades* de Góngora, com a exemple extrem, però el que sí que és difícil d'entendre és l'aproximació molt sovint indiscriminada feta al poema. Els mestres compten, certament, amb bons reculls per poder fer arribar les poesies: el de poesies anònimes no especialment creades per a infants, com els fets per Artur Martorell, Antoni Comas o Eulàlia Valerí o els reculls de poesia folklòrica de Francesc Maspons, d'Aureli Capmany o de Marià Manent⁹, poesies de Miquel DescLOT, etc.; i en castellà, les antologies, entre d'altres, de poemes de García Lorca, J. Ramón Jiménez, Miguel Hernández, Antonio Machado o anònimes; o de diferents autors reunides en un volum com les fetes per Ana M. Pelegrín o Carmen Bravo-Villasante, entre d'altres, seleccionades i presentades dins de llibres de curosa edició. O -i em sembla el consell més encertat, malgrat la vaguetat- que cada animador a la lectura faci el seu propi recull, una antologia personal d'aquelles poesies que li agraden, per a aquells destinataris concrets en què pensa i, sense pudor, pot intentar transmetre allò que sent amb cada una de les triades. Ben segur que aconseguirà un gran èxit.

(9) *Espigol blau*. Barcelona: Editorial Juventut, 1980. És un recull de *nursery rhymes* angleses traduïdes poc abans de la Guerra Civil. Malgrat el temps passat, els textos tenen molta gràcia i un sentit modern.

La dramàtica implica sobretot la representació. Són les diferents formes d'expressar aspectes de l'experiència humana vinculats a l'emoció, la intuïció i la lògica. La dicció d'un poema, l'explicació d'un acudit, la representació d'un conte o la d'una obra expressament escrita per a ser representada, és a dir, una obra de teatre, pertanyen o poden pertànyer al gènere dramàtic. La dramatització ha d'estar lligada al caràcter social i d'esbarjo que pot comportar qualsevol representació. Malgrat l'esforç de fer els guions per convertir en dramàtic allò que prèviament no ho era, la memorització dels diàlegs i l'assaig per fer-ho engrescador als espectadors. No obstant això, i precisament per tot el que això comporta, sense recomanar una o una altra obra de teatre a l'ús -també existeixen catàlegs per poder accedir-hi¹⁰, és important remarcar la necessitat d'utilitzar la representació com a forma de gaudir més que amb qualsevol altra manera d'un text, perquè es tracta, sempre, d'un text no llegit a corre-cuita, sinó que ha estat re-escrit, llegit una vegada i una altra, en veu baixa i alta, modulant la veu adequadament, fent entenedor el que es diu perquè l'interlocutor pugui comprendre bé a l'emissor i perquè l'espectador, que és el destinatari final, amb el respecte que suposa, rebi bé el missatge.

La literatura infantil i els nivells maduratius

Quan dins d'un projecte pedagògic s'insereixen uns textos, els docents han de preveure la repercussió de l'obra sencera o fragment proposat i planificar acuradament l'estratègia que com a conseqüència d'això se seguirà. El mestre o el professor ha de saber com són els nens o els adolescents als quals oferirà el text: quins són en aquell moment els interrogants fonamentals que tenen o els interessos que fóra bo de satisfer. A més, ha de tenir ben clar si pretén oferir lectures perquè puguin descobrir el plaer de llegir, gaudint d'un text per si mateix, o pretén lligar les lectures proposades amb projectes o tasques concretes, per encetar un tema, per ampliar el seu coneixement o per treballar de forma globalitzada o multidisciplinar. Encara que sembla un objectiu difícil d'aconseguir, fóra ideal que cada tipus de destinatari pogués disposar d'unes lectures que li permetessin gaudir plenament del text literari, obra sencera o fragment, recomanat.

(10) Molt útil l'article «Llibres de teatre, a escena!», de Martí Olaya Galceran, que inclou una llista d'autors i obres teatrals feta per Aurora Díaz-Plaia i un altre de Júlia Butiña a la revista *Faristol*, núm. 15, març 1993.

Un assessor, un conseller, un incitador a la lectura, i tant el mestre d'educació infantil i primària com el professor de secundària, han de fer, si més no, aquest paper, han de ser, abans de tot, àvids lectors, coneixedors de la història literària, crítics assenyats i professionals amb capacitat d'identificar el potencial lector que poden tenir davant. Han de saber interpretar quins són els trets psicològics genèrics de l'edat, les motivacions, l'actitud i l'aptitud, la circumstància personal i la finalitat perquè es proposa una lectura i no una altra a l'hipotètic destinatari. Donar la resposta adequada tenint cura d'aquestes bases li permetrà suggerir el que, sense paraules, l'altre li està demanant. Aquesta capacitat, complexa i, per tant, que no es pot improvisar, implica moltes més dificultats al començament, encara que el professional tingui una bona preparació teòrica, pels possibles recels inicials entre ambdues parts, a causa del desconeixement mutu, que el bon ull del conseller pot capgirar i fer el miracle de convertir-se en el demiürg de prestigi capaç de fer que sembli divertit i interessant allò tan insospitat.

Educació infantil (0-6)

Els més petits, fins als sis anys, s'aproparan al text poètic mitjançant poesies o cançonetes senzilles vinculades al ritme, al moviment del cos, de les mans i en definitiva al joc, perquè així es convertiran també en actors que representen i seqüencialitzen allò que estan recitant o cantant. La simplicitat tant del lèxic com de l'estructura de les frases o del cabdal d'informació ha d'ésser la norma per triar un títol, tant dels poemes i de les cançons com de les narracions. Els temes preferents són els relacionats amb el propi cos i el món que els envolta: la vida diària de la casa o l'escola, de la família, els dies de la setmana, els animals domèstics, de granja o de bosc; i de tradicions i costums relacionats amb el cicle natural: les estacions de l'any, els canvis de la natura i les festes corresponents, etc. Els personatges: bruixes, gegants, fades i situacions que sovint pertanyen a mons fantàstics. No es pot oblidar que fins als vuit anys, aproximadament, es tracta d'una etapa en què tant els elements animats com els més inanimats es poden convertir en éssers vius amb trets humans. Una pedra, un gat o una màquina poden parlar, riure o plorar; la seva actuació, per inversemblant que ens sembli, té, per als nens i nenes de la primera infància, un caire animista i, a poc a poc, amb els aclariments dels adults i l'experiència que van acumulant, podran col·locar cada element dins l'àmbit que li correspon en una classificació científica.

Els llibres que estiguin al seu abast seran fonamentalment d'imatges que narren petites històries: dibuixos de figures planes i pintades de colors, de caire realista i fàcilment identificables, sense lletra o amb

un text complementari i fidel a la il·lustració, amb la finalitat d'estimular la lectura. Al mercat podem trobar multitud d'àlbums de diferents mides, formes, gruixos i materials: de cartró, de fusta, de plàstic, flotants per mirar a la banyera, etc. Han de ser llibres resistents, de cantells roms i mida no gaire gran. El paper d'aquests llibres és el d'establir una relació afectiva positiva amb qui l'està mirant. Un llibre d'imatges desenvolupa la imaginació sensorial a través de la vista i, de vegades, del tacte. Permet veure formes, colors, deduir mides i proporcions, interpretar el que està lluny i a prop, distingir el dia de la nit, imaginar sabors, sorolls, freds i calors i, amb tot això, suggerir infinitat d'històries. Els autors, molts d'ells veritables artistes, creen obres plenes de sensibilitat que permeten evocar mons reals i imaginaris com els de Carme Solé, Marta Balaguer, Montse Ginesta, Fina Rifà, Valentina Cruz, Helen Oxenbury, i tants altres. De primer moment el nen no veu els dibuixos en la seva globalitat. Al començament es fixa en un detall i després en un altre. De mica en mica va construint la història amb els elements reconeguts i interpretats, d'aquí la importància d'aprendre a llegir les imatges, que preferentment mostren mons coneguts, en un cert ordre, per transformar-les en llenguatge verbal, personal i representatiu de mons mentals.

En aquest nivell maduratiu, sobretot dels infants d'entre quatre i sis anys, la literatura més elaborada lingüísticament arribarà als nens i nenes amb la narració de contes meravellosos tradicionals o moderns, relacionats amb el món pròxim i real, llunyà i màgic o producte de l'encreuament d'ambdós (cada moment pot tenir el seu conte) a cau d'orella, en petites rotllanes, tots asseguts al terra sobre coixins o damunt d'una catifa. Sota l'atmosfera d'un ambient impregnat de pau on és possible que tot el que el narrador o narradora explica esdevingui una acció màgica després del «Hi havia una vegada» fins al «Conte contat, conte acabat». Conte que, passats uns dies, sembla que no es recorda bé i, si ha agradat, els nens demanen que es torni a explicar. Però, ull viu! Pobre del que explica, si es descuida un punt o una coma, o s'inventa un gir nou de l'acció!!!

Els contes poden explicar-se, a més a més, mitjançant un suport àudio-visual o auditiu electrònic, per augmentar, si fos possible, el poder de la fascinació exercida per la història. Un fons musical adequat, una sèrie de diapositives amb les imatges més representatives de l'acció, unes ombres xineses, etc. en un ambient fosc o, simplement, un titella de pal acompanyant la història, poden engrandir la màgia de la paraula. És interessant tenir a la classe els llibres de contes narrats una i una altra vegada, i és bo i no gaire difícil disposar, també, de l'enregistrament del text del conte en una cinta magnetofònica amb la finalitat de donar autonomia als nens que encara no saben llegir o que n'estan aprenent, però els ajuda, perquè

mitjançant uns cascos poden disposar a voluntat de tot el material per fer una lectura personal dins del racó de la biblioteca.

Diferents estudis psicològics d'autors com Freud, Jung, Fromm, Bettelheim, Marc Soriano, etc., mostren i demostren que el món irreal present a les narracions tradicionals té una funció catàrtica per a l'infant, donat que afecta al més profund de la seva personalitat si és el conte adequat a un moment donat. Els «fantasmes» que produeixen por i angoixes dins de la ficció es fan petits, domèstics i vulnerables en ser anomenats. Els contes, per molt complicada que fos la situació inicial, sempre ofereixen solucions als problemes que pateix el protagonista i el lector o oient s'identifica primer amb el problema i més tard amb el final feliç que comporta la solució.

Un conte pot ser utilitzat com un element aïllat, explicat en un moment donat, llegit en una estona d'esbarjo o també pot ser l'element motivador per treballar una unitat temàtica, fer un projecte globalitzat, etc. dins de la programació d'aula. No podem oblidar que un conte, com la literatura en general, disposa d'un lèxic, té unes estructures, parla d'uns temes que ens poden resultar útils per a desenvolupar la part creativa de les diferents àrees de coneixement (Ciències Naturals, Ciències Socials, Matemàtiques) i permet extreure una sèrie d'activitats, tant des del punt de vista lingüístic i literari com de les altres àrees.

Educació primària (6-12)

S'entra en una època prou àmplia perquè hi hagi una gradació i una diversificació progressives, tant dels temes com de la forma de presentar-los. L'etapa comença amb uns nens neo-lectors i acaba quan aquests finalitzen la pubertat i comencen l'adolescència. Durant tot aquest temps, l'infant va aconseguint un coneixement progressiu tant del seu propi cos com del seu ambient i entorn. Això li permet apropiarse i interessar-se progressivament per nous temes i aprofundir els ja coneguts i tractats. Durant tots aquests anys comença a destacar-se la personalitat i els interessos individuals. L'inici de l'etapa, des dels sis o set fins als nou o deu anys, és una època força tranquil·la, encara agraden els contes meravellosos tradicionals, però a poc a poc els temes demanats van canviant. Volen més complexitat psicològica dels personatges, i el temps de durada, que dependrà del mitjà pel qual es faci arribar el conte, pot ser més llarg. En general, es més fàcil estar davant d'una pel·lícula durant una hora i mitja que passar-se quinze minuts llegint. Tanmateix hi ha totes les variacions possibles, relacionades amb els hàbits dels nens, la capacitat de lectura, la motivació pel tema tractat, l'estabilitat personal d'un dia concret, etc.

Els temes motivadors són molts: contes o novel·les de fantasia, humor, amb presentació de mons llunyans, històries que exterioritzen la sensació de solitud, angoixa, sentir-se diferent, no estimat, problemes familiars, etc. De fet, s'han d'inserir dins la idea d'aventura -interior o exterior. L'aventura implica peripècia, necessitat que el protagonista, de forma conscient, hagi d'actuar per canviar una situació avorrida, desagradable o insuportable. Aquesta actuació pot ser una aventura propiciada per un factor exterior, com moltes de les obres abans esmentades, o poden ser més intimistes, sobretot per als més grans. (Encara es viu el record de l'èxit de *La història interminable* (1979) de Michael Ende. Els llibres possibiliten a Bastian, nen sensible, molt gras i solitari, que visqui les aventures més fantàstiques sense el més mínim moviment del protagonista.) La il·lustració va passant gradualment a segon terme; pot ser de color o en blanc i negre. Ara, cada vegada és més un complement del text que el nen és capaç de llegir i interpretar amb una autonomia progressiva. Atenent a les característiques formals dels llibres, veiem que s'alternen els de tapes dures i format gran amb els de butxaca, petits i amb les tapes semi-rírides. És important que la lletra sigui clara i de mida prou gran per facilitar-ne la lectura. Únicament amb nens bons lectors podem passar a suggerir textos de lletres més menudes, sempre menys atractives. El mercat compta, malgrat les dificultats econòmiques que hom travessa, amb un bon proveïment del que anomenem literatura infantil de gran qualitat, tant de la considerada de creació com de la utilitzada com a suport bibliogràfic pedagògic i per ampliar coneixements. També, per què negar-ho, és evident que hi ha editorials que fan del llibre un element més de consum i que no filen gaire prim en relació a la qualitat desitjable per un objecte que pot tenir una tan alta missió, i creen una para-literatura tan rebutjable com la que també es fa per als adults.

Durant aquesta etapa, és molt interessant no descuidar el paper de la poesia, tant de la popular com de la d'autor, a la biblioteca d'aula, i tenir-la present tant per apropar la paraula rimada i amb musicalitat en ella mateixa com per utilitzar-la com a recurs. Certament, les ofertes han de ser de poemes entenedors i atractius, pel nivell lèxic, pels temes tractats, per la llargada del poema, etc. La lletra de les cançons de moda pot ser un bon motiu per començar a entrar a l'univers poètic. Durant aquests anys, és interessant conèixer i interpretar refranys, esbrinar el significat d'endevinalles, explicar acudits i procurar que siguin els nens i adolescents els creadors de nous textos a partir de models i de treball cooperatiu i individual.

A partir dels dotze anys els adolescents evolucionen molt ràpidament i de manera desigual. Els canvis fisiològics, la pròpia personalitat, els diferents interessos de nens i nenes, la capacitat de llegir de forma autònoma allò que més els ve de gust, fa que siguin molt nombrosos els temes que poden considerar-se motiu de lectura o d'apropament. Poden ser els mateixos que els del final de l'etapa anterior: aventures creïbles amb protagonistes que poden identificar-se amb el lector per l'edat i els problemes o les qüestions que els preocupen: diversions en colles, obres de ciència ficció i galàctiques, novel·les de caire intimista, diaris, novel·les policiaques, històries que relaten situacions socials que requereixen solidaritat, etc.

Hem dit més amunt que els llibres amb una qualificació positiva dins de l'anomenada literatura infantil o juvenil són necessaris per apropar els nens a la lectura; però, els llibres considerats d'adults, de vegades poden tenir tant encant o inclús més per a un bon lector molt jove si es tracta del text que en aquell moment el pot atrapar. Però, quin és el llibre idoni per a algú en abstracte? Com aconsellar una lectura de manera general? Certament, fa de mal respondre. Això no obstant, seria bo que l'adult que dubti pensés en aquesta possibilitat. Cal tornar a rellegir algunes obres de les considerades per a grans, fetes fa temps, en època pròxima a la infantesa o a l'adolescència de les quals es mantingui un bon record. Si resisteixen una segona lectura i encara aquesta és gratificant, es pot analitzar si, d'entre els hipotètics lectors a l'abast, pot haver-n'hi algun o alguns que podrien entendre el llibre o si més no estar-hi interessats; si es creu que és així, val més no dubtar-ho: es posa a la biblioteca per veure què passa. Si es tracta d'un bon llibre, val la pena arriscar-se i comprovar les reaccions dels que s'han interessat a fullejar-lo. En una situació inicial, qualsevol lectura espontània pot ser positiva, sia d'un paràgraf sia d'un capítol; i no parlo de l'èxit obtingut si s'arriba a la lectura completa per part d'alguns nens. És oportú que el dia que es posi el nou llibre a disposició de tothom s'expliquin les excel·lències del producte. S'ha de fer una presentació que permeti una aproximació afectiva (lectura d'un fragment de relleu que agradi especialment al presentador, explicació o justificació de perquè es tracta d'un text estimat, caràcter significatiu possible, etc.) més que apropar-s'hi intel·lectualment. La intel·lectualitat pot arribar més endavant, quan ja hagi entrat en les vides dels que l'han llegit i els ha agradat. El procés no s'ha d'aturar després d'un primer èxit o fracàs, sinó que s'ha de continuar. A més, algunes lectures del professorat fetes com a plaer propi poden servir també per incloure-les entre les recomanades, fragmentàriament o senceres. S'han de buscar les estratègies de procediment per interessar per allò que té un possible interès. Per exemple, les novel·les que han estat filmades

es poden veure en forma de pel·lícules i comprovar les semblances i les diferències entre el text original i el guió cinematogràfic, es pot convertir en text teatral un fragment de narració i després jugar amb la seva dramatització, poden seguir les pistes donades per un text per aconseguir una fita: fer un itinerari, representar gràficament una descripció acurada, etc.

La recepció en la literatura segueix el mateix procés que succeeix amb moltes cançons o amb el cinema: els joves fan seves algunes cançons o inclús obres musicals que els autors no havien creat amb aquesta intenció, sia per la lletra sia per la música o per ambdues coses; o algunes pel·lícules, principalment tele-sèries que compten amb un gran nombre d'espectadors no esperats ¹¹. Com a contrapartida, nombroses obres pensades fetes i dirigides per a les nenes i els nens d'unes característiques determinades no arriben, perquè no agraden, sense que se'n sàpiga ben bé el motiu: sèries fracassades, cançons no escoltades, llibres no llegits.

Epíleg

Aquest escrit no pot ser més que unes quantes ratlles que aportin un gra de sorra més a tot el que s'ha dit i es diu i queda per dir, encara, sobre la literatura dirigida a uns destinataris concrets, en aquest cas els infants i els adolescents.

Quan els nous plans d'estudi de la Formació dels Mestres tenen poques matèries relacionades amb la literatura i la seva didàctica (l'assignatura de Literatura infantil únicament és obligatòria en l'especialitat d'Educació infantil i figura com a assignatura optativa per a les altres especialitats, si és que el Departament de l'Àrea de Coneixement corresponent d'una Universitat la proposa i en aquest cas pot ser de lliure elecció pels estudiants que vulguin ser Professors de Secundària) és important aturar-se per pensar què volem i creiem que ha de ser l'adjectivació d'«infantil i juvenil», aplicada a la literatura que podem oferir als nostres nens i joves.

Quan la formació literària té, igualment, un pes poc important en els plans d'estudis curriculars de Primària i Secundària (de fet, se

(11) En aquest moment «Sensación de vivir» és una de les sèries preferides pels adolescents de tot l'Estat perquè Brenda i Dylan són dos personatges que s'ajusten a la situació que ells poden tenir en un moment donat, i la curiositat que mostren és perquè la seva actuació pot servir de referent si arriba un moment semblant.

li dona un valor d'estri envers la llengua més que no pas el seu valor intrínsec i, com a contraposició, els nens des de la més tendra infantesa reben per osmosi una formació literària, tant de forma directa a cau d'orella per via dels més pròxims -pares, avis, educadors- com a través de mitjans que fins fa poques dècades eren privilegi d'una minoria, que podia accedir-hi de forma molt dosificada -em refereixo a la visió cinematogràfica de versions d'obres literàries, tant d'aquelles que tradicionalment han estat considerades per als petits com les que a pesar d'haver estat pensades per als grans són vistes amb il·lusió per tothom.

Quan algunes veus alarmistes temen per la regressió del llibre i del paper imprès en general, a causa de la progressiva disminució de lectors per la competència dels mitjans de comunicació, competència agreujada, sembla, per la informàtica i els mitjans cada vegada més sofisticats que disminueixen la possibilitat d'estar en solitud davant d'un llibre i en l'actitud silenciosa que significa l'acte de llegir; quan tenim la certesa que les obres literàries -assaig, teatre, novel·la, poesia o notícia- transmeten la ideologia de l'autor (el filtre subjectiu està vinculat a uns interessos determinats que, sense el coneixement previ d'allò que el produeix, es fa difícil d'interpretar) i això preocupa seriosament dins del món de l'educació donat que els destinataris més joves estan en una situació de fragilitat i indefensió davant de tot el que se'ls ofereix i, a més, gairebé mai no poden triar voluntàriament i lliurement; *què podem fer?*

Hem d'intentar ser uns observadors intel·ligents; conèixer i saber interpretar què interessa als nens dins de la literatura. Tant si està prioritàriament dintre del que en els últims anys hem cregut que era el que els corresponia com a gènere¹² com si també estan interessats per una literatura pensada, creada i dirigida aparentment per als adults, quan aquesta està presentada de forma atractiva. Si encertem a donar a uns destinataris concrets la literatura que desitgen, podrem

12) En els últims vint anys, quan hem vist néixer i créixer més col·leccions, llibres i revistes especialitzades o dedicades als infants. Editorials: a més de la Galera, Timun Mas, La Magrana, Edebé, Barcanova, Cruïlla, Jovenut, Empúries, Vicens Vives, Teide, Proa i així fins a setanta. Biblioteques (quatre-centes), sense oblidar el paper fonamental fet pels i per les bibliotecàries. Escriptors: E. Larreula, J.M. Gisbert, J. Carbó, Pep Albanell, J. Vallverdú, R. Alcántara, C. Duran, M. Canela, M. Company, E. Teixidó, J. Cela, G. Janer, M. Obiols, M. Desclot, i tants i tants altres, fins arribar a uns seixanta, uns que han compartit l'escriptura dirigida a adults i a joves i altres que l'han destinat més específicament a nens i/o adolescents. Il·lustradors com R. Capdevila, F. Rifà, C. Solé, M. Arànega, C. Peris, M. Balaguer, P. Bayés, V. Alemany... en total uns dos-cents. Autors de còmic, guionistes, traductors, llibreters, crítics, educadors i pares, han estat i estan preocupats per fer arribar als més joves, cadascun des del seu àmbit, aquelles històries en prosa o en vers que pel tema contingut, el ritme del relat i les cadències inserides poden enriquir l'esperit i donar el goig d'apropar els receptors a la màgia de la paraula literaturitzada.

motivar, incitar i treballar positivament, sia per satisfer i omplir la imaginació i així ajudar a desenvolupar la dels infants, sia per facilitar-los els mitjans perquè arribin a un bon coneixement d'ells mateixos, del seu entorn i d'aquell espai, temps, pensament i cultura que poden ser pròxims o llunyans, però en tot cas mereixedors de ser coneguts i estimats.

Per finalitzar, redordem una vegada més les paraules de Michael Ende: «No hi ha temes infantils i temes d'adults, sinó diferents formes de contar».

Referències bibliogràfiques

- BARTHES, R.: *Les plaisirs du texte*. París: Seuil, 1973.
- BETTELHEIM, B. (1975): *The Uses of Enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*. Nova York: Alfred A. Knopf. (Trad. *Psicoanálisis de los cuantos de hadas*. Barcelona: Crítica, 1977)
- CENCILLO, L. (1970): *Mito (semántica y realidad)*. Madrid: Ed. Bac.
- CERVERA, J.: *La literatura infantil en la educación básica*. Madrid: Cincel-Kapelusz, 1984. (Diálogos de educación.)
- DDAA: «El Recull. Llibres per als infants que encara no saben llegir», a *Guix*, separata núm. 150, abril 1990.
- DDAA: «Recull. Llibres per a noies i nois», a *Guix*, separata núm. 179, setembre 1992.
- DDAA: *Literature for Children. Contemporary Criticism*. Londres: Peter Hunt, Ed., 1992.
- DDAA: *Faristol*, núm 10-11, Ed. Ibby/oepli, març 1991.
- DDAA: «Literatura infantil i juvenil». Monogràfic d'*Escola catalana*, núm. 304, novembre 1993.
- DDAA: «Llegir i viure». Monogràfic de *Perspectiva Escolar*, núm. 180, desembre 1993.
- DÍAZ-PLAJA, A.: «Historias de grafógrafos», *Saber de Letra II*, Los escritores enseñan a escribir. Barcelona, novembre 1992, pp. 37-54.
- DURAND, G.: *Las estructuras antropológicas de lo imaginario*. Madrid: Taurus, 1982.
- FRYE, N. (1971): *The Critical Path*. Bloomington: Indiana University Press. (Trad. *El camino crítico*. Madrid, 1986)
- GENETTE, G. (1991): *Fiction et diction*. París: Seuil. (Trad. *Ficción y dicción*. Barcelona: Lumen, 1993.)
- JAKOBSON, R. (1963): *Essais de linguistique générale*. París: Minuit.
- LÓPEZ TAMES, R.: *Introducción a la Literatura infantil*. Murcia: Universidad de Murcia, 1990.

- MAÑÁ, T.; BOSCH, L. I CARDONA, M.A.: *Lectura para niños y niñas*. Barcelona: La Galera, 1987.
- MUKAROWSKY, J. (1936): «La dénomination poétique et la fonction esthétique de la langue». Actes del IV Congrès Internacional de Lingüistes, Copenhaguen. Presentació de T. Todorov a la revista *Poétique*, núm. 3. París, Seuil, 1970, pp. 392-398.
- PRAT I CARÓS, J.: *La mitologia i la seva interpretació*. Barcelona: La Llar del Llibre, 1984. (Els llibres de la frontera.)
- PROPP, V.: *Morfología del cuento de hadas*. Barcelona: Fundamentos, 1977 (3a ed.)
- RIBA, C.: «Una generació sense novel·la», a *Llengua i Literatura. Antologia catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1965.
- STAIGER, E.: *Conceptos fundamentales de poética*. Madrid: Rialp, 1966.
- ZAVIALOFF, N. (dir): «Le livre: object externe, objecte interne», a *La lecture*, vol. I, París: L'Harmattan, 1990.

Paraules clau

Literatura infantil

Etapla educativa

Gènere literari

Lectura

Interessos infantils

Anàlisi avaluativa

Abstracts

Hasta hace pocos años se carecía de una literatura específica para los más jóvenes. Ahora su existencia facilita la elección, pero puede comprobarse que un texto, indistintamente de que haya sido escrito para niños o no, puede interesar a un destinatario infantil si se presenta en el momento en adecuado para satisfacer unas expectativas concretas, como también ocurre entre los adultos. Partiendo de este supuesto, se describen y analizan los géneros literarios épica, lírica y dramática, mencionando los temas más atractivos a cada edad, de acuerdo con las motivaciones más frecuentes. Asimismo, se recomienda que, si bien es útil que los profesionales de la Educación Infantil, Primaria o Secundaria tengan presentes las obras escritas para niños de determinada edad a fin de sugerirlas a sus alumnos, no olviden que también los educadores mismos son quienes mejor pueden elegir otros títulos igualmente adecuados aunque no hayan sido expresamente concebidos para tales edades, ya que por tener cerca a esos lectores conocen bien su personalidad y sus características.

Jusqu'à il y a peu, il n'y avait pour ainsi dire pas de littérature réservée exclusivement aux plus jeunes. Maintenant qu'elle s'est développée, le choix devient plus facile, mais on peut néanmoins constater qu'un texte, écrit ou non pour des enfants, peut intéresser un destinataire infantile s'il se présente au bon moment, en réponse à une attente spécifique. Il en va de même chez les adultes. À partir de cette hypothèse, l'auteur décrit et analyse les différents genres littéraires — épique, lyrique et dramatique — en mentionnant les thèmes qui correspondent le mieux à chaque âge, pour les raisons le plus souvent évoquées. S'il est bon que les professionnels de l'éducation maternelle, du primaire ou du secondaire connaissent les œuvres écrites pour des enfants d'un âge précis afin de pouvoir les proposer à leurs élèves, ils doivent néanmoins être conscients qu'eux-mêmes sont les personnes les plus compétentes pour choisir les titres les plus appropriés parmi les œuvres ne s'adressant pas à ce public, parce qu'ils connaissent parfaitement la personnalité et les caractéristiques des lecteurs qui les entourent.

Until a few years ago, there was no special literature for young people. Now there is a wide choice, but it is demonstrable that a text, regardless of whether or not it has been written for children, can interest a young reader if it is presented at a moment when it can satisfy certain particular expectations, as is the case with adults as well. From this hypothesis, the literary genres —epic, lyric and dramatic— are described and analysed and the themes which are most attractive to each age group according to the most frequent motivations are mentioned. It is also recommended that, although infant, primary and secondary teachers should not overlook the works written for children of a particular age and offer them to their pupils, they should not forget that it is they who are best able to choose the most suitable titles not aimed specifically at that public, as they are the ones who best know the personalities and characteristics of the readers in their care.